

Ortstypologi Östergötland - metodbeskrivning

Bakgrund

I Sverige definieras tätorter vanligtvis enligt SCB:s definition - ett sammanhängande geografiskt område med minst 200 folkbokförda invånare där avståndet mellan husen är mindre än 200 meter.

I Östergötland finns 96 tätorter och ca 86 procent av Östergötlands befolkning bor i tätorter (femte högsta i Sverige). Ytterligare ca 2 procent bor i småorter (50-199 invånare). Resterade ca 12-13 procent bor utanför tätort och småort. Fördelning av befolkning blir enligt följande:

- Tätorter – ca 400 000 personer
- Småorter – ca 9 000 personer
- Landsbygd – ca 60 000 personer

Det är en stor skillnad mellan kommuner i hur befolkningen fördelar sig mellan orter och landsbygd. I Ydre kommun finns 50 procent av hushållen och över 70 procent av arbetsställena utanför tätort och småort. I Norrköpings kommun är siffran 6 respektive 15 procent.

Tätorter/orter innehar ofta olika funktioner som beror på deras förutsättningar för utbyte och samband med andra orter, ortens relativa storlek och utveckling samt läge i förhållande till andra orter. Större orter utmärker sig ofta genom att ha en relativt stor andel arbetsplatser jämfört med mindre orter. Större orter har vanligen också ett större utbud av privat och offentlig service och generellt ett mer diversifierat näringsliv (stor branschbredd). Mindre orter i de större orternas närhet utmärker sig ofta av att vara boendeorter och av ett mindre utbud av arbetsplatser och service. En tredje kategori är så kallade blandorter som utmärks av att vara både boendeorter och arbetsorter.

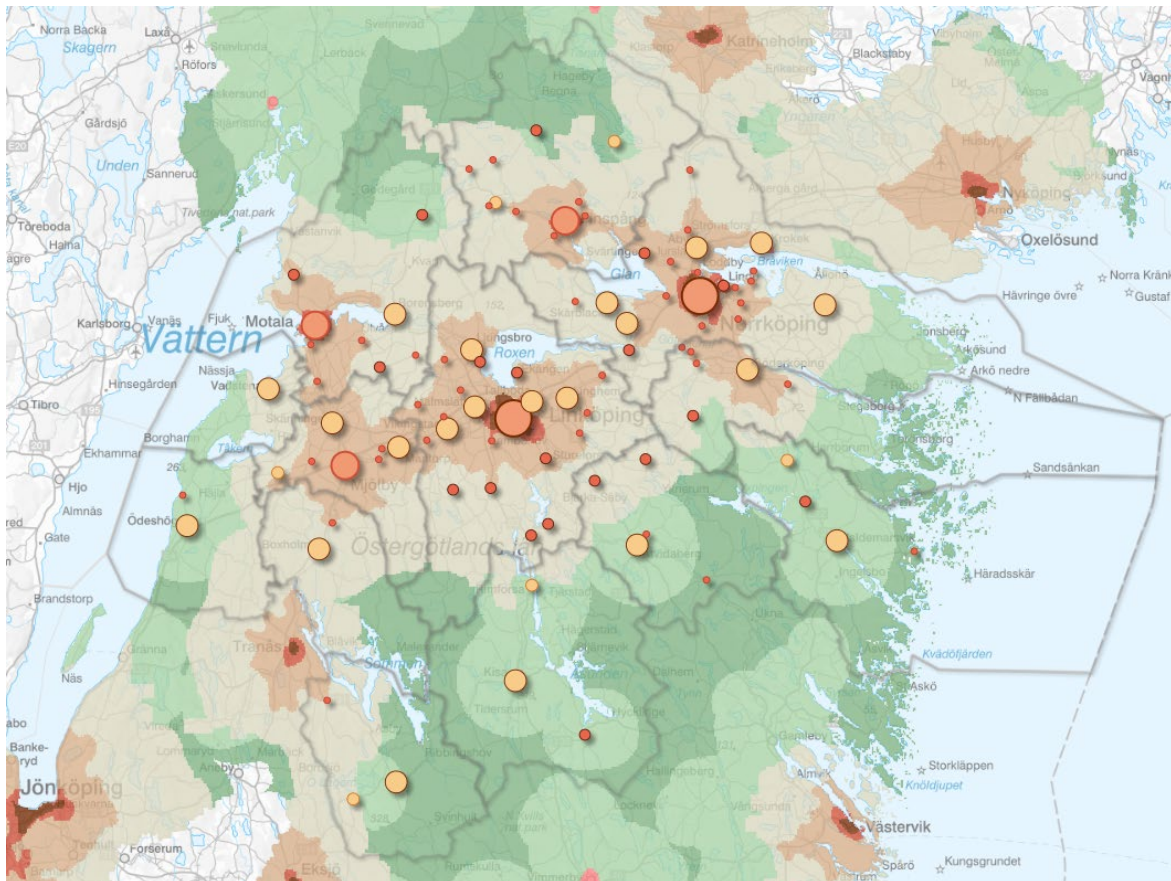
Inledning

För att få en bild av Östergötlands funktionalitet behöver tätorters egenskaper synliggöras, utöver befolkningsstorlek. Typologi innebär en kategorisering genom systematisering utifrån ett begränsat antal bestämda egenskaper. Ortstypologi innebär således en kategorisering av orter utifrån ett begränsat antal bestämda egenskaper. Region Östergötland har utifrån följande egenskaper; handels-/serviceutbud, vårdutbud, utbildningsutbud och kollektivtrafik samt andel arbetsplatser i relation till befolkning, tagit fram en ortstypologi som används i Rumslog strategi. Ortstypologin klassar in tätorterna i sex kategorier. Dessa är

- Storregional nod
- Regional nod
- Delregional nod
- Närgeografisk nod
- Boendeort med viss service
- Boendeort

Ortstypologin kan gärna läsas tillsammans med Platstypologi Östergötland¹ för att ytterligare komplettera bilden av Östergötlands funktionalitet.

¹ Platstypologi Östergötland, metodbeskrivning:
<https://utveckling.regionostergotland.se/download/18.326d0d7b18b3bb4949b749/1697638113218/%C3%96sterg%C3%B6tlands%20platstypologi%20metodbeskrivning.pdf>

Figur: Ortstypologi och platstypologi för Östergötland, nuläge (källa: RegionAtlas)

Modellens uppbyggnad

Region Östergötland har utifrån de utredningar som tagits fram graderat tätorternas funktion, samt tittat på hur stor andel arbetsplatser det finns i relation till befolkning, adderat utbildningsutbudet och om det är en kollektivtrafiknod eller ej. Tätorternas gradering, utifrån funktion, har resulterat i ett antal poäng som summeras. Summan för respektive tätort grupperas in i någon av de sex kategorierna; storregional nod, regional nod, delregional nod, närgeografisk nod, boendeort med viss service samt boendeort.

Småorter och grupper med bebyggelse som har färre än 199 invånare har inte ingått i modellen. Befolkningsdata som använts i modellberäkningen är från SCB år 2020.

Notera att modellen baseras inte direkt på befolkning men flera funktioner har ett starkt samband med befolkningens storlek som t.ex. handelsfunktioner.

Vid beräkning av en tätorts servicegrad har följande egenskaper och poäng använts;

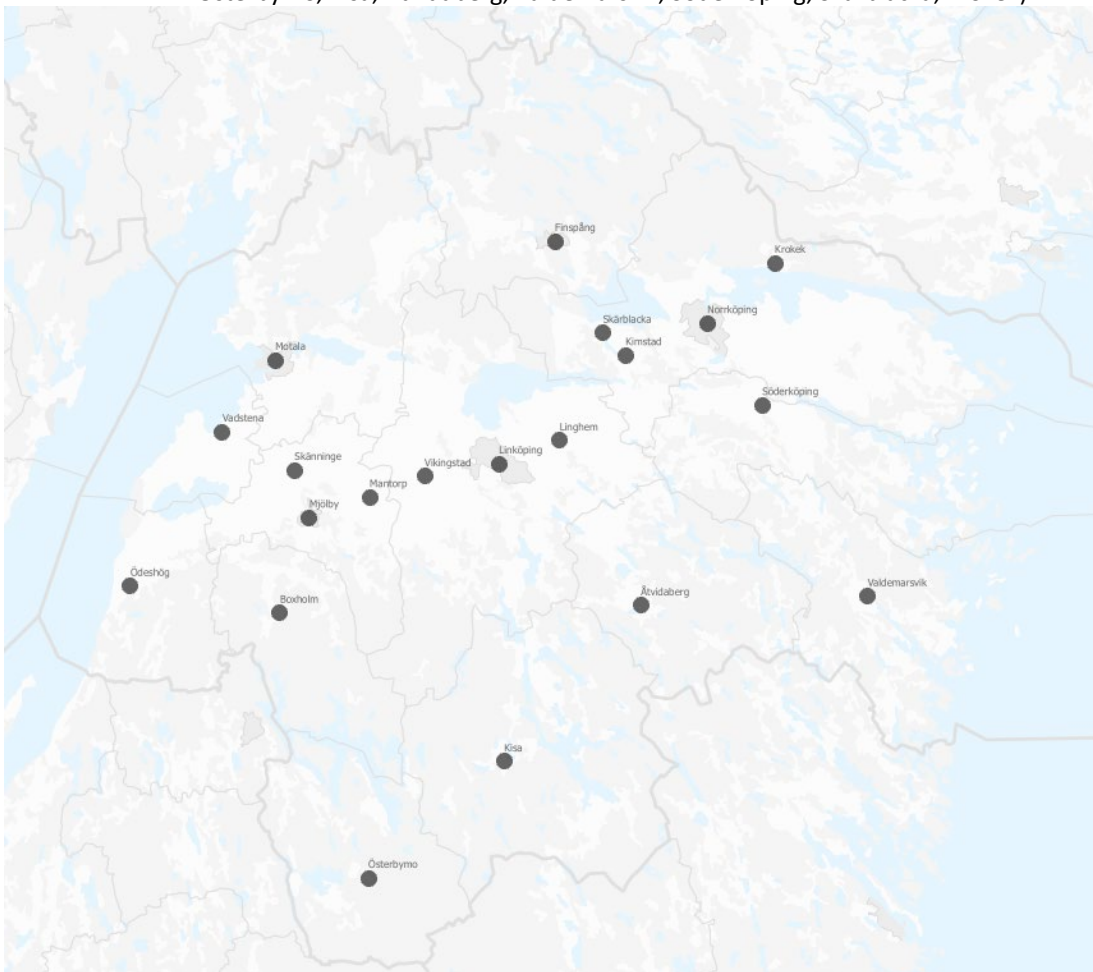
- Handelsutbud baserat på Handelsnätets geografi nivåer – fem nivåer
 1. Mindre dagligvarunod
 2. Dagligvarunod
 3. Handelsnod
 4. Större Handelsnod
 5. Nodstad
- Vårdutbud baserat på Vårdens Geografi nivåer – fem nivåer
 1. Apoteksombud
 2. Apotek, Filial

3. Vårdcentral
 4. Vårdcentrum
 5. Universitetsnivå, Sjukhusnivå
- Utbildningsutbud – fem nivåer
 1. Förskola
 2. Låg och mellanstadium, F-6
 3. Högstadium, 7-9
 4. Gymnasium
 5. Universitet
 - Kollektivtrafiknod (centralstation, pendeltågsstation, bytespunkt buss) – två nivåer²
 0. Finns ej
 1. Finns

Till sist har hänsyn tagits till antalet arbetsplatser (dagbefolkning) i relation till befolkning. I någon mån speglar detta om orter anses vara boendeort eller om orten har en viktig roll som arbetsort, ur storregionalt, regionalt eller lokalt perspektiv. En gräns har lagts om en kvot mellan arbetsplatser och befolkning på 30 procent.

² Kollektivtrafiknoder kan delas upp i flera nivåer men redovisas här som samma.

- Centralstation i Linköping, Norrköping och Mjölby.
- Övriga pendeltågsstationer (Motala, Skänninge, Mantorp, Vikingstad, Linghem, Kimstad)
- Kommunhuvudorter eller övriga orter med bytespunkt för buss (Ödeshög, Vadstena, Österbymo, Kisa, Åtvidaberg, Valdemarsvik, Söderköping, Skärblacka, Krokek).

Figur: Kollektivtrafiknoder som använts i modellen

I ortstypologins sex olika kategorier av tätorter har följande nivåer för servicegrad använts vilket har resulterat i följande struktur;

- Storregional nod
 - Ort med alla undersökta funktioner – minst sjukhusnivå. Handelscentrum, alla utbildningsinriktningar etc. (15 poäng)
- Regional nod
 - Primärvårdsnod, servicegrad över 10 poäng (11-14 poäng)
- Delregional nod
 - Ort med servicegrad över 5 poäng eller pendeltågsstation (6-10 poäng)
- Närgeografisk nod
 - Boendeort med service och mer än 30 procent arbetsplatser (dvs mer av en arbetsort än boendeort). Alternativt en ort med minst 5 poäng.
- Boendeort med viss service
 - Servicegrad minst 3 poäng
- Boendeort
 - Ort utan några speciella egenskaper. Under 3 poäng i servicegrad

	Befolkning			Arbetsstillfällena	
	Antal	Andel	del tot	Antal	Andel
Boendeort	15814	4%	3%	1676	1%
Boendeort med viss service	23960	6%	5%	2995	2%
Delregional nod	83786	21%	18%	25177	14%
Närgeografisk nod	4980	1%	1%	2415	1%
Regional nod	58560	15%	12%	25673	14%
Storregional nod	213770	53%	46%	124706	68%
Totalt	400870	100%	85%	182642	100%
	Befolkning				
Utanför	Antal		Andel		
Småort	9177		2%		
Utanför småort och tätort	59 657		13%		
Hela Östergötland 2021	469704				

Figur: Andel av befolkning och arbetsstillfällena i de olika ortskategorierna

De storregionala noderna är Linköping och Norrköping. De har alla funktioner som beskrivits ovan (från sjukhusnivå). De är dessutom de största städerna och har ca 60 procent av Östergötlands dagbefolkning.

De regionala noderna är noder med flertalet funktioner, inom handel, utbildning och sjukvård. Rent befolkningsmässigt är Motala tätort dubbelt så stor som de övriga två regionala noderna.

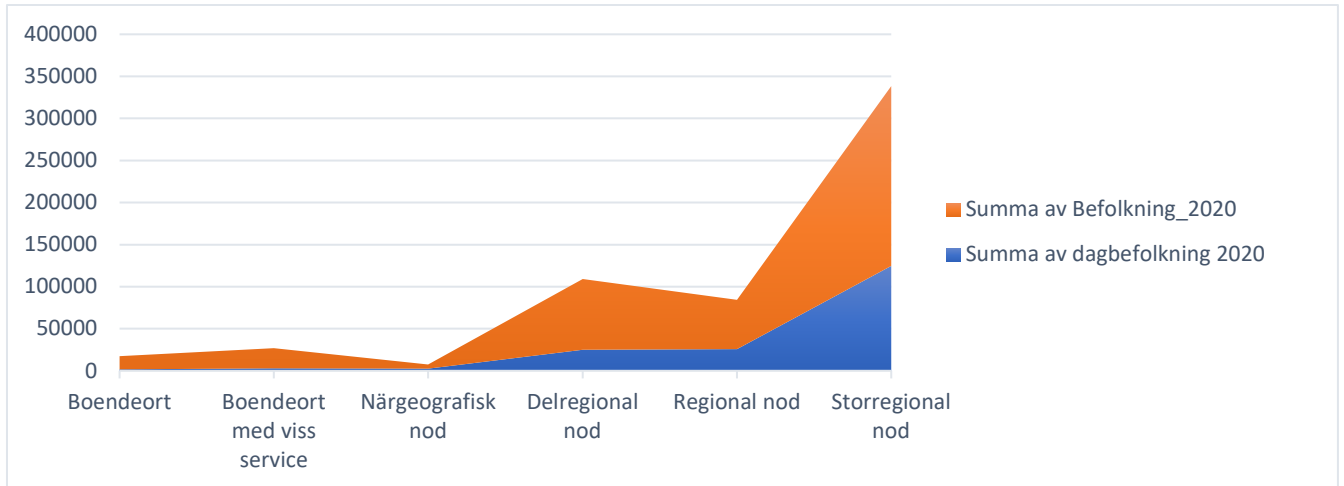
En delregional nod innehåller en mix av ovanstående. Orter är en handelsnod eller dagligvarunod i kombination med primärvårdsutbud och grundskola upp till och med högstadium (i några fall även gymnasium).

En närgeografisk nod är ofta en mindre dagligvarunod som ofta även har grundskola (låg och mellanstadium). När det gäller vård är apoteksombud den nivån som finns. Orterna har en hög andel

dagbefolkning och anses därför vara av nodkaraktär och särskiljs på detta sätt mot en boendeort med viss service.

Boendeort med viss service är ofta en ort med en dagligvarubutik med ombudsverksamhet samt visst utbud av utbildning (förskola, skola).

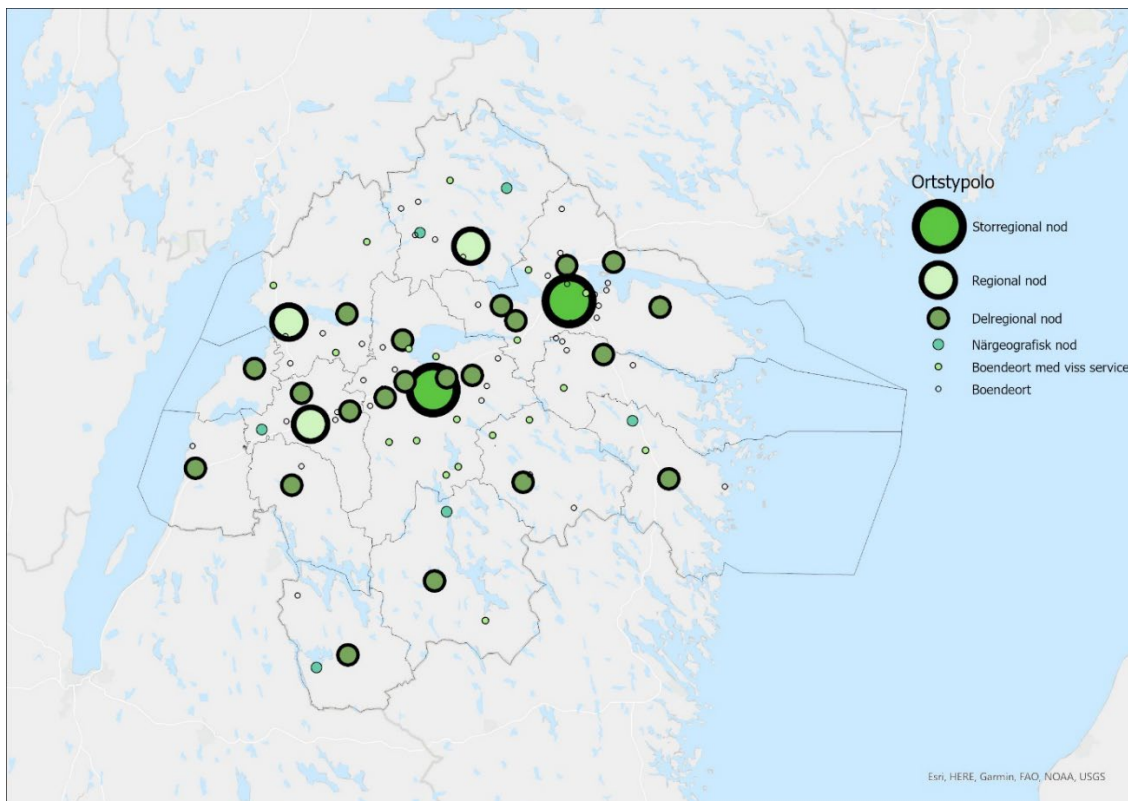
Boendeort är som ovan fast med ett mindre utbud av funktioner t.ex. avsaknad av kommersiell service (dvs ingen mindre dagligvarunod).

Figur: Diagram som visar relationen mellan dag- och nattbefolkning utifrån ortstypologin (år 2020)

Ortstypologi 2023

Modellberäkningen som redovisats ovan har resulterat i ortstypologin nedan.

Figur: Ortstypologi för Östergötland 2023, nuläge

Storregional nod

Befolknings- och arbetsplatscentrum med hög servicegrad och som inrymmer i stort alla funktioner inom handel, utbildning och sjukvård. Närvaro av universitet. Genomsnittlig ortsstorlek är ca 107 000 invånare.

Regional nod

Befolkningscentrum med hög servicegrad och som inrymmer många funktioner inom handel, utbildning och sjukvård. Genomsnittlig ortsstorlek är ca 19 500 invånare.

Delregional nod

Ort med hög servicenivå. Är ofta en handelsnod eller dagligvarunod i kombination med ett primärvårdsutbud (ofta vårdcentral) samt grundskola på minst mellanstadienivå men vanligen ett högstadium. Orten kan även ha en pendeltågstation och därmed vara viktig i sitt omland. Genomsnittlig ortsstorlek är ca 4200 invånare.

Närgeografisk nod

En ort men relativt hög andel dagbefolkning eller med ett något större utbud av offentlig och kommersiell service. Genomsnittlig ortsstorlek är ca 830 invånare.

Boendeort med viss service

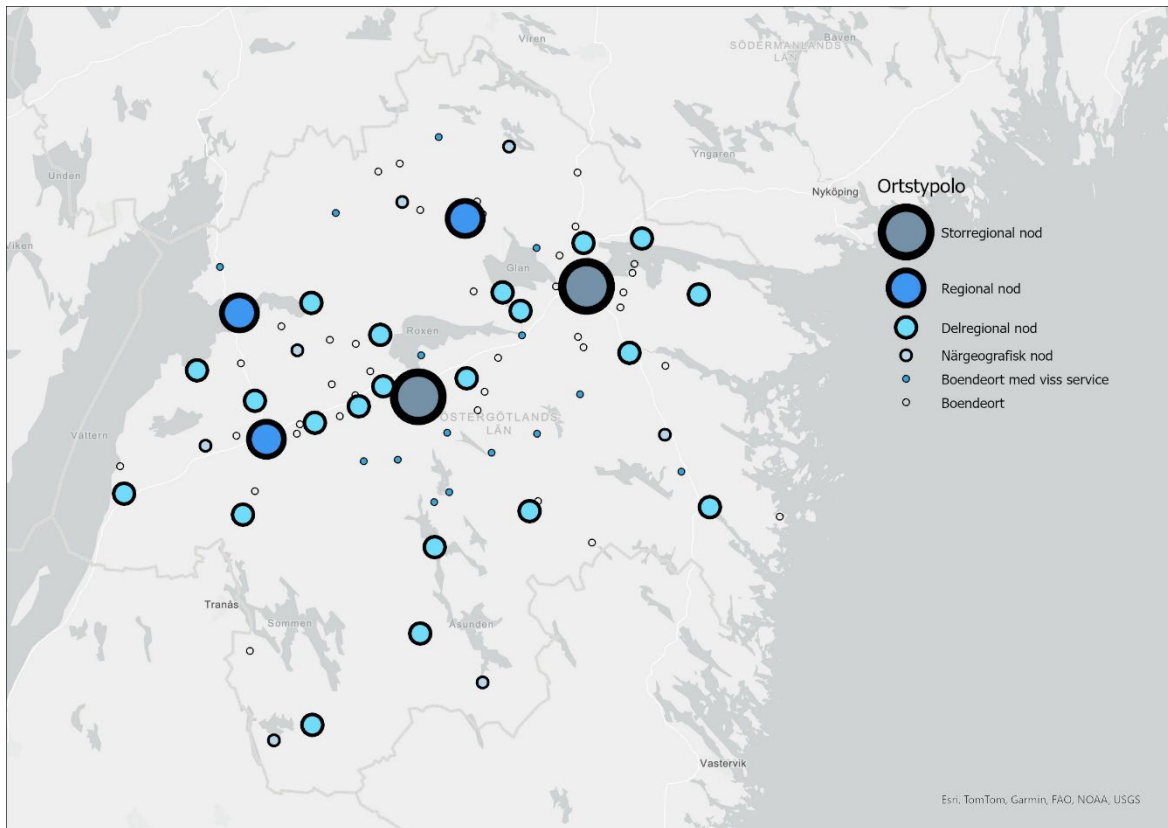
Ort med närvaro av kommersiell service och förskola eller grundskola med låg och mellanstadium. Genomsnittlig ortsstorlek är ca 1240 invånare.

Boendeort

Ort med avsaknad av kommersiell service. Orten har ofta en förskola men saknar andra specifika funktioner. Genomsnittlig ortsstorlek är ca 350 invånare.

Ortstypologi 2040

I ett 2040 perspektiv så finns det vid fortsatt god tillväxt i länet möjlighet för tätorter att växa och förändras i sin kategorisering. I ett 2040-perspektiv har det för boendeorter samt orter med färre än 199 invånare inte gjorts någon bedömning av deras potential att växa och bli något annat. Det har inte gjorts någon bedömning av vilka orter som kommer att minska, det innebär att det är endast de orter som bedöms få en utväxling i form av fler funktioner som redovisas i ortstypologi 2040. Nedanstående bild visar de förändringar som förutspås till 2040.

Figur: Förändring i Ortsstrukturen till 2040

De orter som förutspås få fler funktioner är Fornåsa, Horn och Rimforsa (se lista nedan). Dessa ligger redan idag befolkningsmässigt och funktionellt nära en annan kategori.

Ort	Ändring	Vad blir de
Fornåsa	Fler arbetsplatser	Närgeografisk nod
Horn	Fler arbetsplatser	Närgeografisk nod
Rimforsa	Vårdutbud	Delregional nod

De orter som har växt in i angränsande större ort till 2040 och därmed inte redovisas i strukturbilder i Rumslig strategi, är tätorter i listan nedan.

Dessa går in i Norrköping

Öbonäs

Herstaberget

Lindö

Marsby och Marstrand

Dessa går in i Linköping

Tallboda

Slaka

Denna går in i Ljungsbro

Bergs slussar

Denna går in i Finspång

Falla

Denna läggs samman med Snöveltorp

Luddingsbo

Denna läggs samman med Motala

Södra Freberga

Denna går in i Hällestad

Borggård

Bilaga

- Excel orter – sept 2023
- [Handeln geografi i Östergötland](#)
- [Hälso- och sjukvårdens rumsliga dimensioner i Östergötland](#)
- [Kompetensförsörjningens rumsliga dimensioner i Östergötland](#) ***OBS! denna rapport har inte legat till grund för ortstypologin då rapporten togs fram efteråt, i slutet av år 2023***